

Uitgelezen

Els Kloek (red.), **101 vrouwen en de oorlog**

Uitgeverij Vantilt (Nijmegen, 2016), ISBN 978-94-6004-279-9, 224 pp., paperback, geïllustreerd, € 19,90.

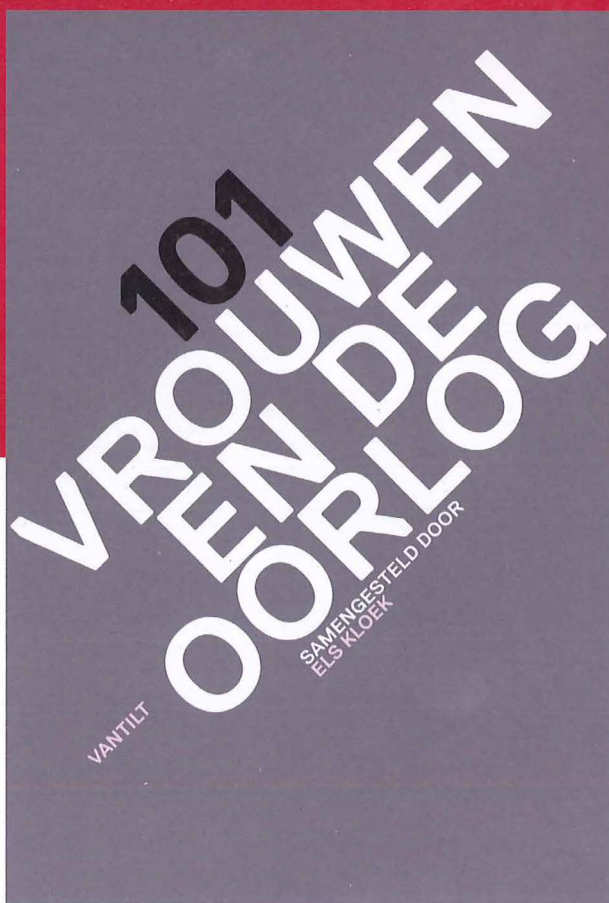
'Als wijf weet ik heus wel dat geslacht niets met moed te maken heeft', staat er in grote letters op de openingspagina van het boek *101 vrouwen en de oorlog*. Het is een citaat van de advocate Lau Mazirel, een verzetsvrouw die tijdens de Tweede Wereldoorlog geregeld onderduikers in huis nam. Ook gaf ze elk oorlogsjaar een Joodse baby aan bij het bevolkingsregister als een van haar eigen kinderen, waardoor al deze kinderen de oorlog overleefden. Dit boek probeert vrouwen zoals Mazirel zichtbaar te maken in de geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog – iets dat na ruim 30 jaar vrouwengeschiedenis nog steeds hard nodig blijkt te zijn.

Vrouwengeschiedenis

Historica Els Kloek publiceerde eerder al *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (2013). Dat was het resultaat van een geslaagd crowdfundingproject dat vrouwengeschiedenis weer op de kaart zette bij het grote publiek. Het boek(je) dat hier wordt besproken, *101 vrouwen en de oorlog*, is bedoeld als voorproefje van de volgende bundel van Els Kloek, *1001 vrouwen in de 20e eeuw*, dat naar verwachting eind 2017 zal verschijnen. *101 vrouwen en de oorlog* is zeker niet bedoeld als compleet overzicht van vrouwen in de Tweede Wereldoorlog – al is het maar omdat dat simpelweg onmogelijk is. Het bevat prachtige bijdragen die ons eraan herinneren dat geschiedenis door *mensen* wordt gecreëerd (en geschreven), en dat ook verhalen van onbekende mensen de Grote Verhalen van de geschiedenis kunnen nuanceren.

Henriëtte Pimentel was een onderwijzeres en Joodse verzetsvrouw. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hielp zij Joodse kinderen onderduiken.

Koeriersters en 'tikjuffies'

Dit werk is uitgegeven ter gelegenheid van de pensionering van Marjan Schwegman. Schwegman nam afgelopen februari afscheid als directeur van het NIOD (Instituut voor Oorlogsdocumentatie) en van haar hoogleraarschap aan de Universiteit Utrecht. In de carrière van Schwegman is vrouwengeschiedenis altijd een constante factor geweest. Toen zij in 2007 aan het roer kwam te staan van het NIOD bleef de 'strijdende vrouw' een van haar aandachtspunten. Schwegman werd de eerste vrouwelijke directeur van het instituut na vier mannelijke directeuren (waaronder de beroemde Loë de Jong). Kort na haar aantreden zei ze in een interview dat oorlog nog vaak werd beschouwd als een 'mannenzaak'. De korte biografieën in deze bundel tonen echter aan dat er talloze vrouwen waren die veel meer hebben betekend dan clichébeelden als 'koerierster' of 'tikjuffies' suggereren. Oorlog is een zaak die mannen én vrouwen aangaat.

Beroemde namen

In dit boek worden beroemde namen zeker niet geschuwd: we zien lemma's van de schrijfster Etty Hillesum, van verzetsvrouwen als Hannie Schaft, Jacoba van Tongeren, Miep Gies en van de beruchte Jodenverraadster Ans van Dijk. Ook 'oorlogsvorstin' Koningin Wilhelmina ontbreekt niet. Onvermijdelijk richt het boek zich ook op de periode ná de oorlog. Het stuk over Anne Frank bijvoorbeeld, gaat grotendeels over het *afterlife* van haar dagboek, dat pas (wereld)beroemd werd ná de Broadwaybewerking van 1955. Anne Frank was niet de enige vrouw die een symbool werd van de oorlog ná de oorlog. Zo vervulde de weduwe Rost van Tonningen tijdens de oorlog geen publieke functies binnen de NSB (de partij van haar man Meinoud Rost van Tonningen). Maar in de jaren zeventig werd haar woning in het Gelderse Velp een trefpunt van oude en nieuwe aanhangers van extreemrechts, en was zij

Uitgelezen

vanaf de zijlijn betrokken bij de oprichting van de Centrum Partij. Sommige bijdragen zijn pareltjes van slechts 800 woorden. Zoals het lemma van Coos Ayal, een verzetsvrouw in Nieuw-Guinea. In 1942 sloot de toen zestienjarige Ayal zich aan bij het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL). Samen met haar groep verstopte zij zich maar liefst dertig maanden lang in de jungle voor de Japanse bezetter. Ayal was een van de weinige vrouwelijke leden die actief was in een guerrillagroep in Nederlands-Indië en de enige die dit drie jaar lang volhield. Na de oorlog ontving zij onder andere het Verzetskruis en een verzetspensioen.

Elk lemma is uniek en sommige krijgen meer de kans om uit te weiden dan andere. Het stukje van Cornelia Bosch is daar een voorbeeld van; zij werd slechts negentien jaar oud. Deze verzetsvrouw uit Deventer werd op de dag van de Bevrijding geëxecuteerd door Duitse soldaten vanwege haar verzetsdaden. 'In de verte was het geluid van de oprukkende Canadezen hoorbaar', lezen we (p. 59). De tragische foto van haar ontzielde lijf (afgebeeld bij het lemma) ging de hele wereld over en werd een symbool voor de chaos van de laatste dagen van de oorlog. Het zijn dergelijke bijdragen die de tragiek van de oorlog duidelijk maken.

'De onbekende huisvrouw'

Oud-NIOD-directeur Hans Blom schreef als 'bonus' een lemma over 'de onbekende huisvrouw', de vrouwelijke tegenhanger van 'de onbekende soldaat'. Vooral in de Hongerwinter van 1944-45 toonde zij (volgens de naoorlogse propaganda) 'volharding, moed en trouw' in een periode waarin het voor mannen problematisch werd om zich in het openbaar te vertonen (door de *Arbeitseinsatz* en de onderduik). Vrouwen namen hun plaats in; hun aanwezigheid in de publieke ruimte was nu eenmaal minder verdacht. De bijdragen uit deze bundel zijn eveneens gratis online te vinden op het *Digitaal Vrouwenlexicon*.¹ Dan mist u wel de fraaie stilistische, De Stijl-achtige vormgeving van ontwerpster Irma Boom. Voor- en achterin het boek wisselen intrigerende, bladvullende foto's van bekende en minder bekende vrouwen elkaar af. De korrelige foto's in grijstinten brengen de vrouwen tot leven. Wellicht is de grijze vormgeving van het boek een grafische knipoog naar de ruimte voor nuance die dit boek biedt. In de lemma's zien we geen sterk oordeel over 'goed' of 'fout'. De individuele verhalen tonen de nuances van het levensverhaal of zoals Schwegman het in februari van dit jaar verwoordde in *de Volkskrant*: 'Volgens mij kunnen doormodderen en iets doen in het verzet wel degelijk samengaan.'

Gertrude van Tijn was in de jaren 1930 betrokken bij het vluchtelingenwerk voor Duitse Joden.

'Bijzondere personen'

'Nooit heb ik een naam, adres of code op papier gehad', herinnerde de verzetsvrouw en geheim agente Jos Gemmeke zich. 'Alles zat in mijn hoofd.' Dat is bewonderenswaardig, maar voor historici die willen achterhalen wat er precies is gebeurd, soms een ramp. Behalve dat er geheimzinnig gedaan werd over verzetsvrouwen, werden vrouwen in het verzet ook vaker ingezet voor minder heldhaftige taken. Tekenend is de uitspraak van verzetsvrouw Annick van Hardeveld, een koerierster in Amsterdam, tegen haar leidinggevende: 'Ik wil het échte werk doen, door weer en wind' (p. 80). Dit zijn factoren die ervoor hebben gezorgd dat vrouwen een ondergeschikte rol speelden en vaak nog spelen in de geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog.

In haar eerdere werk gaf Marjan Schwegman aan dat archieven ook een gegenderde visie hebben op geschiedenis. Dit boek is een herinnering aan de taak die archieven hebben. Lang zijn vrouwen een blinde vlek geweest in archieven. Het bewaren van archiefmateriaal van 'bijzondere personen' (toch bovengemiddeld vaak een man) is essentieel voor de geschiedschrijving. Archivarissen hebben uiteraard een belangrijke taak om geschiedenis veilig te stellen zodat vrouwen zoals deze niet vergeten worden. De helft van de oplage van deze speciale uitgave is inmiddels uitverkocht. Het boek is te bestellen via de website van uitgeverij Vantilt. ■

Noot

1 ■ <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon>

Lonneke Geerlings ■ promovendus Geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Redactielid van *Historica*, tijdschrift voor gendergeschiedenis.